

Leven in een oude Romeinse stad

LESSEN OVER POMPEII EN HERCULANEUM

Veel van wat we weten over het leven in het Romeinse Rijk is rechtstreeks afkomstig van de uitgebreide opgravingen die gedaan zijn in Pompeii en het nabijgelegen Herculaneum. Deze steden, die in 79 na Chr. werden getroffen door een vulkaanuitbarsting van de Vesuvius, zijn relatief goed bewaard gebleven. De prachtige fresco's en mozaïeken zijn schitterende kunsthistorische overblijfselen.

In lesboeken wordt veelvuldig geput uit deze rijke bronnen. Informatie en afbeeldingen komen vaak van vondsten uit Pompeii of Herculaneum. Dit wordt overigens niet altijd duidelijk vermeld. Het beroemde mozaïek van Alexander de Grote, de enige afbeelding die van hem bestaat, komt bijvoorbeeld uit het Huis van de Faun in Pompeii. Daar is ook het beeldje gevonden van de dansende faun of sater. Het Alexandermozaïek is het meest gedetailleerde en complexe antieke mozaïek dat ooit is gevonden. Het bedekte de vloer van één van de pronkkamers van het Huis van de Faun. Een aantal mozaïeken en gebruiksvoorwerpen is helaas vervangen door replica's. Het origineel van de dansende sater bevindt zich bijvoorbeeld in het Museo Nazionale te Napels.

Fascinerende afgietsels en huizen

Voor wie zijn (brugklas)leerlingen op een levendige en toegankelijke manier kennis wil laten maken met het dagelijkse leven in het Romeinse Rijk is het geven van één of meer lessen over Pompeii een goed idee. Allereerst spreekt het verhaal van de uitbarsting van de vulkaan en het verloren gaan van de stad bij leerlingen tot de verbeelding. Er zijn speelfilms gemaakt, zoals recentelijk *The Last Day*, die goed bruikbaar zijn als instap. Hoe de vulkaanuitbarsting verliep, kan

bovendien nog een mooie samenwerking met het vak aardrijkskunde opleveren. Fascinerend zijn de gipsen afgietsels van inwoners van de stad, die verrast door de dood, zijn vastgelegd in de houding die zij aannamen op het moment dat zij stierven. Door deze afgietsels komen de mensen uit de oudheid plotseling heel dichtbij. Op leerlingen maakt dit doorgaans veel indruk. Daarnaast is aan de hand van de reconstructie van de stad veel te vertellen over hoe inwoners in een Romeinse stad leefden. Omdat Pompeii zo beroemd is,

Het beroemde Alexander mozaïek slaat vrijwel zeker op de slag bij Gaugamela, waar Alexander de Perzische koning Darius versloeg.

De beenderen en de afdruk van de lichamen bleven in de as bewaard. Door die holtes in het gesteente op te vullen met gips, werden de lichamen gereconstrueerd.

zijn er veel reconstructies en plattegronden te vinden in boeken en via internet. Huizen die interessant zijn omdat er veel van over is en omdat onderzoekers er veel informatie uit hebben kunnen halen, dragen intrigerende namen: het huis van de Tragische Dichter (zo genoemd vanwege een mozaïek waarop een Grieks drama wordt afgebeeld), het Huis van de Faun (al eerder genoemd), het Huis van Fabius Rufus, het Huis van de Vettii, dat behoorde aan de rijke handelaren

'De afgietsels van de lijken van inwoners maken veel indruk op leerlingen'

Aulus Vettius Conviva en Aulus Vettius Restitutus. Het aardige is dat niet alleen gedetailleerd het uiterlijk van deze huizen beschreven wordt, maar dat er in een aantal gevallen ook bekend is wie de eigenaren waren en hoe zij eruit zagen. Het Huis van Loreius Tiburtinus is een soort villa binnen de stadsmuren met een opvallend grote tuin. De eigenaar was priester

DE BRIEVEN VAN PLINIUS DE JONGERE

Uit één van de brieven: 'Mijn oom was te Misenum en hij voerde ter plaatse het commando over een vloot. Negen dagen voor de Kalenden van September, ongeveer het zevende uur, wees mijn moeder hem erop dat er een wolk verscheen van zeer ongewone grootte en aanblik. Nadat hij in de zon gelegen had, vervolgens een koud bad had genomen, had hij liggend een lichte maaltijd genomen en hij was aan het studeren; hij eiste zijn sandalen, klom naar de plaats vanwaar dat vreemde verschijnsel het best bekeken kon worden. Een wolk ontstond - het was voor diegenen die van ver toekeken onzeker uit welke berg (later vernam men dat het de Vesuvius geweest was). Hiervan zou de gelijkenis en de vorm door geen andere boom meer dan door een pijnboom kunnen worden weergegeven. Want ze verspreidde zich met een soort van takken als het ware opstijgend in de hoogte met een zeer lange stam.'

De volledige vertalingen van de brieven zijn te vinden op de Nederlandse Wikisource. (nl.wikisource.org)

van Isis. Hij had een tuin op twee niveaus met een mooie loggia en een waterkanaal. Daarmee kon op feestdagen ter ere van Isis de overstroming van de Rijn worden nagebootst. De Isis-verering is een mooi voorbeeld van de manier waarop Romeinen goden overnamen van andere volken, in dit geval de Egyptenaren. Aan de hand van de huizen en het stadsplan kunnen meerdere onderwerpen aan de orde worden gesteld: verschillen in arm en rijk, kunst en vermaak,

de architectuur, de verering van goden, het bestuur van de stad.

Bronnen bestuderen

Leerlingen kunnen zich in groepjes verdiepen in deze huizen en in het stadplan en daar zelf conclusies uit proberen te trekken over het leven van de Romeinen. Zoals professionele archeologen en historici zullen ze ondervinden dat het niet meevalt om te begrijpen wat bepaalde bronnen betekenen. Het is dan ook een heel goede manier om leerlingen te laten oefenen met primaire bronnen en ze na te laten denken over de vraag hoe kennis over de geschiedenis ontstaat. Behalve de huizen, reconstructies en plattegronden zijn er zeer veel afbeeldingen te gebruiken: mozaïeken en fresco's, beelden, inscripties en leuzen op huizen. Deze geven een vermakelijk en wonderlijk inkijkje in het leven van toen. Geboorteaankondigingen werden op muren gezet, maar ook liefdesbetuigingen, scheldpartijen en politieke boodschappen. Naast deze beeldbronnen is er over de gebeurtenissen in 79 na Chr. één primaire schriftelijke bron overgebleven. Deze is afkomstig van de schrijver Plinius de Jongere, het neefje van Plinius de Oudere. Plinius de Jongere schreef in twee brieven aan de geschiedschrijver Tacitus (Epistulae VI, 16) een ooggetuigenverslag. Hij had aantekeningen gemaakt gedurende de uitbarsting vanuit Kaap Misenum; een stad aan de andere kant van de baai op zo'n 30 kilometer van de Vesuvius. Ondertussen trok zijn oom erop uit om mensen te gaan redden. Plinius de Oudere

zou het echter niet overleven. Op het strand van Stabiae overleed hij door het inademen van giftige gassen, die door de uitbarsting vrij waren gekomen. De brieven van Plinius de Jongere zijn in vertaling goed leesbaar en aardig om samen met de leerlingen te bestuderen. De manier waarop Plinius over de vulkaanuitbarsting heeft geschreven is van invloed geweest op onze kennis over vulkanen. De Vesuvius gedroeg zich niet als een 'normale' vulkaan. Omdat wetenschappers nog niet bekend waren met het soort uitbarsting die Plinius als eerste in de geschiedenis omschreef, zijn deze uitbarstingen naar hem vernoemd. Een pliniaanse uitbarsting wordt gekenmerkt door een zware explosie van hete gassen die voortgaat aan de lavastroom en vaak meer slachtoffers maakt dan de uiteindelijke eruptie.

Politieke ontwikkelingen

Tot slot kan aan de hand van het moment in de tijd door de leerlingen worden uitgezocht wat er tijdens de verwoesting van Pompeii gaande was in het Romeinse Rijk. Het was een interessante periode: vlak vóór de catastrofale gebeurtenissen was keizer Vespasianus overleden. Na de dood van Nero, de laatste keizer van het Julisch-Claudische huis, streed een aantal pretendenten om de troon. De uiteindelijke nieuwe Romeinse keizer was Vespasianus geworden, soldaat en man van het volk. Door alle willekeur en gruwelijkheden van de keizers Caligula en Nero was het aanzien van het Romeinse keizerschap behoorlijk aangetast. Om het volk tegemoet te komen, begon Vespasianus aan de bouw van het Colosseum. In deze enorme schouwburg konden wel vijftigduizend

toeschouwers plaatsnemen. Aan de bouw hiervan zou verder gewerkt worden onder het bewind van Titus, de zoon van Vespasianus. In de les kunnen deze gegevens aanleiding zijn voor het vertellen van verhalen over enkele beroemde en beruchte keizers: Nero en Caligula wiens nagedachtenis Vespasianus en Titus probeerden uit te wissen. Ook het Colosseum kan besproken worden. Een vergelijking met de amfitheaters in Pompeii is daarbij aardig. Verder is Titus, die overigens al op 42-jarige leeftijd kwam te overlijden, verantwoordelijk voor het neerslaan van de Joodse opstand in 70 na Chr.

'Geboorteaankondigingen, liefdesbetuigingen en scheldpartijen werden op muren gezet'

Met al het bijzondere materiaal dat voorhanden is, lijkt het geven van een aantal lessen over Pompeii en Herculaneum een uitgelezen mogelijkheid om kennis over te brengen over het leven in een Romeinse stad. Ook is het, zeker voor havo- en vwo-leerlingen, een leuke manier om ze te laten proeven aan het vak archeologie en het bestuderen van primaire bronnen. Toen ik de lessen zelf deed met mijn leerlingen waren ze vooral verwonderd over het feit dat veel als feiten gepresenteerde kennis over het leven van de Romeinen gebaseerd is op zeer multi-interpretabele bronnen.

WEBSITES OVER POMPEII

<http://www.romeinspompeii.net/plattegrond.html>

Een stadsplan van Pompeii met een link naar Pompeii op Google Earth

<http://histoforum.digischool.nl/links/pompeii.htm>

Op de site van digischool veel links, naar onder meer een virtuele toer door Pompeii en afbeeldingen van Herculaneum.

<http://www.romeinspompeii.net/index.html>

Een zeer uitgebreide site met plattegronden van huizen die in het artikel genoemd worden.

<http://www.romeinspompeii.net/bronnen.html>

Een goed overzicht van boeken en websites over Pompeii.

FILM THE LAST DAY

Regisseur: Peter Nicholson

In deze film uit 2004 wordt een aantal inwoners gevolgd vlak voor en tijdens de vulkaanuitbarsting. We zien, op basis van bronnen, enkele details uit het leven in Pompeii. Ook wordt in de film gereconstrueerd hoe Plinius de Oudere reageerde op de gebeurtenissen en hoe hij uiteindelijk de dood vond. Uiteraard zijn deze details gebaseerd op de getuigenissen van zijn neef. Op indrukwekkende en historisch verantwoorde wijze wordt getoond hoe de laatste uren van het bestaan van Pompeii en Herculaneum waarschijnlijk zijn verlopen. De dvd is te bestellen via www.bol.com.

VERDER LEZEN

Mary Beard, Pompeii. **Het dagelijks leven in een Romeinse stad**, (Athenaeum - Polak & Van Gennep 2009), 460 blz., € 29,90
Zie boekrecensie op blz. 46.